

СПЕЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ: КУРС НА РОЗРИВ ІЗ РОСІЄЮ

Паливода В. О., *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Розглянуто заходи, які застосовує політичне керівництво Вірменії, щоб унезалежити свої спеціальні служби від впливу Росії та налагодити контакти із західними колегами.

Висновки

1. Процес виходу Вірменії з-під впливу Росії (зокрема в безпековій сфері) не відбуватиметься швидко, оскільки, з одного боку, Захід на цьому не наполягає, а з іншого, – Єреван не має для такого кроку достатньо можливостей. Доказом можна вважати участь керівників спецслужб Вірменії у засіданні Ради керівників органів безпеки та розвідувальних служб держав – учасниць СНД в грудні 2023 р.

2. Організаційні зміни в Службі національної безпеки (далі – СНБ) Вірменії свідчать про поступовий відхід від радянської моделі, яка передбачала об'єднання в одному органі підрозділів розвідки, контррозвідки, слідства, охорони вищих посадових осіб та прикордонних військ¹.

У зв'язку із погіршенням відносин між Москвою та Єреваном (одна з причин – ситуація навколо Нагірного Карабаху), політичне керівництво Вірменії протягом останнього часу здійснювало кроки, які можна розцінювати як курс на розрив традиційно міцних зв'язків зі спеціальними службами Росії².

Так, 15 липня 2022 р. в Єревані перебував директор ЦРУ США Вільям Бернс³, який, за офіційними даними, обговорив із прем'єр-міністром Вірменії Ніколом Пашиняном та секретарем Ради безпеки Арменом Григоряном⁴ питання

---

¹ Паливода В. О. Трансформація спеціальних служб незалежних держав пострадянського простору. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_07_2021.pdf

² Вірменія – член безпекових структур, де провідну роль відіграє Росія: Ради керівників органів безпеки та спецслужб держав – учасниць СНД (з 1997 р.) та Ради керівників органів безпеки та розвідувальних служб держав – учасниць СНД з питань розвідувальної діяльності (з 2000 р.).

³ У березні 2022 р. Росія запровадила санкції проти глави ЦРУ В. Бернса у відповідь на «русофобський курс» адміністрації США.

⁴ А. Григорян є найближчим співробітником глави уряду. Він – випускник факультету політології та міжнародних відносин Американського університету в Єревані, у 2015–2018 рр. – координатор виборчих проєктів «Transparency International». З 2018 р. – секретар Ради безпеки Вірменії, призначений на посаду

міжнародної та регіональної безпеки, боротьби з тероризмом, а також ситуацію в регіоні Південного Кавказу⁵. Не виключено, що одна з цілей цього візиту – налагодження конфіденційного каналу зв'язку з Москвою. Невипадково через три дні до Єревану прилетів директор Служби зовнішньої розвідки (далі – СЗР) РФ Сергій Нарішкін, якого теж прийняв глава уряду Вірменії.

Крім згаданого вище, емісар Володимира Путіна на тій зустрічі висловив занепокоєння Кремля з приводу помітного дрейфу закавказької республіки в бік Заходу⁶. Також С. Нарішкін, швидше за все, порушив питання щодо створення у Вірменії окремої СЗР, про що 12 липня 2022 р. оголосив секретар Ради безпеки А. Григорян⁷.

Зазначимо, що в російських ЗМІ було розгорнуто кампанію з метою дискредитувати або навіть зірвати цей процес. Так, стверджувалося, що СЗР створюють під впливом і за сприяння британської МІ-6⁸, а розрив у контактах із російськими спецслужбами буде фатальним для Вірменії. При цьому, спецслужби РФ і так уже «не горять бажанням співпрацювати з вірменськими колегами через побоювання витоку інформації».

Паралельно з таким підходом (на випадок його провалу), Росія пропонувала Вірменії «допомогу» у створенні СЗР. У серпні 2022 р. на сайті Каспійського інституту стратегічних досліджень⁹ розміщено аналітичну доповідь, яка наголошувала на доцільності навчання співробітників нової вірменської спецслужби в Академії зовнішньої розвідки СЗР РФ та на базі факультету розвідки Інституту національної безпеки КДБ Білорусі. Слухачам цих закладів гарантувалися «високі стандарти в галузі викладання спецдисциплін та підготовки кадрів для органів державної безпеки». Автор доповіді, радник-посланник посольства Білорусі в РФ Олександр Шпаковський¹⁰, не приховував справжньої мети цього задуму, апелюючи до спільної історії. За його словами, «з урахуванням ролі Росії у забезпеченні безпеки Вірменії, втрата впливу на процес формування вірменської національної розвідувальної служби є неприпустимою. Звісно ж, що вірменська розвідка має розвиватися з урахуванням радянських чекістських традицій, закладених Геворгом Варданяном, Акопом Давтяном, Іваном Агаянцем

постановою прем'єр-міністра, який очолює цей орган.

⁵ Про зустріч В. Бернса з керівництвом СНБ Вірменії офіційно не повідомлялося.

⁶ 12 липня 2022 р. президент США Дж. Байден запропонував Конгресу призначити на посаду посла в Єревані колишню Тимчасову повірену у справах США в Україні Крістіну Квін. У МЗС РФ сприйняли таку пропозицію як виклик своєму впливу у Вірменії і висловили різке невдоволення. На початку 2023 р. К. Квін приступила до виконання своїх обов'язків.

⁷ Створення СЗР анонсував прем'єр-міністр Н. Пашинян на засіданні Кабінету міністрів у серпні 2021 р. під час презентації програми роботи уряду на 2021–2026 рр.

⁸ У проросійських ЗМІ Вірменії поширювалася інформація про те, що міністр закордонних справ Арарат Мірзоян нібито є агентом МІ-6 під псевдонімом «Омега», хоча за рік до згаданих публікацій у тих самих ЗМІ повідомлялося, що він – агент турецької розвідки з ідентичним псевдонімом.

⁹ Псевдогромадська організація, створена у 2021 р. в Москві. Її засновником і генеральним директором є Ігор Коротченко, який перебуває під санкціями ЄС.

¹⁰ Перебуває під санкціями України за публічну підтримку збройної агресії РФ.

та іншими офіцерами органів держбезпеки СРСР вірменського походження, чії біографії нині наводяться на сайті СНБ як приклад для діючих співробітників».

Попри реакцію Москви Єреван, судячи з усього, скористався допомогою Сполученого Королівства у створенні окремої розвідслужби. Так, 12 грудня 2022 р. секретар Ради безпеки Вірменії А. Григорян у Лондоні зустрівся з директором MI-6 Річардом Муром, а через чотири дні глава британської розвідки відвідав Єреван (перед розглядом у парламенті законопроєкту про створення СЗР).

Згідно з положеннями закону «Про зовнішню розвідувальну діяльність і Службу зовнішньої розвідки» (ухвалений 23 грудня 2022 р.), СЗР підпорядкована прем'єр-міністру, її співробітники перебувають на особливій державній службі, їм присвоюються спеціальні звання, які відповідають військовим званням. СЗР створено на основі Головного управління розвідки (далі – ГУР) СНБ, проте у цій спецслужбі залишається невеликий розвідувальний підрозділ¹¹. Процес формування СЗР тривав досить повільно, і лише у жовтні 2023 р. її главою призначено Крістину Григорян, колишню уповноважену із захисту прав людини¹². Наприкінці січня 2024 р. відбулася зустріч прем'єр-міністра Н. Пашиняна з керівництвом СЗР, яке доповіло главі уряду про перебіг роботи щодо формування розвідслужби та про програму її діяльності на поточний рік.

За оцінками експертів, СЗР має хороші перспективи, оскільки Вірменія входить до числа країн, які володіють унікальним розвідувальним ресурсом – діаспорою¹³. Подібні можливості активно використовують ізраїльський «Моссад», спецслужби КНР (40 мільйонів хуацяо) та Польщі (20-ти мільйонна Полонія).

Окрім ГУР, зі складу СНБ в листопаді 2022 р. виведено Службу державної охорони, яка підпорядкована безпосередньо прем'єр-міністру, а в січні 2024 р. – Головне слідче управління, функції якого передано Слідчому комітету Вірменії. Створено Головне управління з розслідування злочинів, що загрожують основам конституційного ладу держави та громадської безпеки. Зазначимо, що із 39 слідчих лише 17 виявили бажання продовжити службу поза СНБ.

У грудні 2023 р. ухвалено зміни до закону «Про службу в органах національної безпеки», згідно з якими керівника СНБ та його заступників призначатиме та звільнятиме прем'єр-міністр замість президента¹⁴. Також скасовано положення, відповідно до якого для призначення на вищі посади в СНБ потрібно мати звання не нижче полковника. У січні 2024 р. генерал-лейтенант

¹¹ Так звана розвідка з території. Подібну функцію має і ФСБ РФ.

¹² Проросійські ЗМІ у Вірменії акцентували увагу на тому, що К. Григорян раніше співпрацювала з американською організацією USAID, і що вона некомпетентна у справах розвідки. Хоча зазначалося, що вона вільно володіє російською, англійською та французькою, знає німецьку та арабську мови.

¹³ Загальна чисельність вірменської діаспори (Спюрк) у світі – 12–16 млн осіб (зокрема, в РФ проживає майже 950 тис. вірменів). Населення Вірменії становить близько 3 млн осіб.

¹⁴ На Конституційному референдумі, що відбувся 6 грудня 2015 р., ухвалено зміни до Конституції. Зокрема, Вірменія стала парламентською республікою, а повноваження президента значно скоротилися.

Армен Абазян розпорядженням глави уряду перепризначений на посаду директора СНБ.

З огляду на ситуацію, що склалася, можна прогнозувати, що Вірменія припинить направляти на навчання своїх громадян до спеціальних навчальних закладів РФ¹⁵, а натомість здійснюватиме підготовку та перепідготовку співробітників національних спецслужб на базі Науково-навчального центру СНБ. Як вважають окремі місцеві експерти, таке рішення матиме позитивний ефект, оскільки його метою є зниження залежності від Росії.

Ще одним проявом переорієнтації спецслужб Вірменії на Захід стала ситуація навколо затримання на початку вересня 2023 р. проросійського блогера Мікаела Бадаляна та оглядача прокремлівської радіостанції «Sputnik Armenia» Ашота Геворкяна, яких підозрювали в незаконному обігу зброї¹⁶. На їхнє затримання блискавично відреагували посольство РФ у Єревані, керівник «Росспівробітництва Євген Прімаков та офіційний представник МЗС РФ Марія Захарова. Остання назвала це провокацією тих, хто хоче зіпсувати відносини двох держав, у що, за її словами, Захід вклав дуже великі гроші.

У середині вересня 2023 р., у зв'язку з повідомленнями про прибуття великої кількості бойовиків ПВК «Вагнер» на територію Вірменії для повалення чинної влади, прем'єр-міністр Н. Пашинян доручив СНБ перевірити цю інформацію. Подальші дії глави уряду свідчили про те, що в Єревані серйозно поставилися до такої можливості. Н. Пашинян віддав розпорядження членам своєї команди повідомити міжнародних партнерів, що російські спецслужби готують державний переворот у Вірменії. Основним наративом послання вірменських політиків Заходу було: «Якщо Н. Пашинян піде, то до влади придуть проросійські сили, тому цього не можна допустити»¹⁷.

¹⁵ Спеціальну вищу освіту надавала Академія ФСБ РФ та Курганський прикордонний інститут ФСБ РФ (кваліфікація – юрист), Калінінградський прикордонний інститут ФСБ РФ та Академія Федеральної служби охорони (кваліфікація – інженер).

¹⁶ Пізніше обох фігурантів справи було звільнено з-під варти. Коментуючи своє затримання, М. Бадалян і А. Геворкян зазначили наявність у ньому політичного підтексту. М. Бадалян також є лідером організації «Азатагрум», яка позиціонує себе як народний рух, що не належить до будь-якої політичної сили, але має виразне проросійське спрямування. Мета руху – звільнення Вірменії від внутрішніх і зовнішніх ворогів.

¹⁷ 11 лютого 2024 р. в інтерв'ю британському виданню «The Telegraph», Н. Пашинян заявив, що Вірменія не є союзником Росії у війні проти України. Він також припустив, що Єреван може переосмислити своє членство в ОДКБ.